

**SZÁLLÁSI ÁRPÁD:
A BALASSA-KÖR HÁZI POÉTÁJA,
CSATÁRY (GRÓSZ) LAJOS (1832–1907)**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Regényes élete valóban a Jókai-hősökre emlékeztet. Bíró Imre írja pompás kis korrajzában: „nem verekedhetett rosszul ez a Grósz Lajos, ha zsidó létére kapitányságig vitte a szabadságharcban. Világos azonban sötét pontot tett a lázas és hős mondatok után, s Grósz Lajosnak menekülnie kellett. Kossuthékkal együtt Törökországba emigrált.” Ha fényképen szemügyre vesszük fanyűvő karjait, gránátos termetét, amikor 64 évesen is a székesfőváros bandériumának válogatott lovasai közé sorolták, elképzelhetjük, micsoda fizikuma lehetett előbb a szabadságharc, majd a hazai közegészségügy eme kivételes harcosának, aki a humorral sem állott „hadilábon”. Bizonyítékok rá alkalmi versei, melyekkel azokat a híres szombati találkozókat – saját szavaival „sábeszösszejöveteket” – megörökítette.

Grósz Lajos „Biharország” fővárosában, Nagyváradon született 1832. november 16-án. Apja, a szemészdinasztia-alapító Grósz Frigyes már akkor országos tekintélynek számított. Lajos, aki 13 esztendővel volt fiatalabb Grósz Emil apjánál, már 15 éves korában maturátust szerzett a híres helyi gimnáziumban, s 1848-ban a bécsi medikusok között találjuk, majd a bécsi barikádon. Szinnyi szerint „a Hyrtl tanártól vezényelt században szolgált”, alig 16 évesen. Októberben Kossuth hívó szavára már a nagyváradi 27. honvédszászlóalj puskaport szagolt katonája, Albert bátyja pedig az aldunai tábor törzsorvosa, így Grósz Frigyes két fiáért aggódhatott a szabadságharc alatt. A vakmerően romantikus gyermekkatona előbb a csúcsai ütközetben tűnt ki, amikor hadnaggyá léptették elő. Majd a Beszterce–Borgoprund-i csata után főhadnagy lett, 1849 júniusában pedig századosként vett részt a kemény erdélyi utóvédharcokban. Ifjúságom egyik kedvenc olvasmánya volt 'A gyermekkapitány'. Farkas Emőd írta. Azóta sem találkoztam vele, pedig milyen szívesen olvasnám újra. Hőse akár Grósz Lajos is lehetett volna, mert az a kor termette a gyermekkapitányokat.

Visszatérve a poéta lelkű ifjú Herkules valódi életére, 10 nappal a világosi fegyverletétel után a mehádiai hídnál könnyebben megsebesült, de hűségesen követte vezérlő csillagát, Kossuthot Vidin felé. Török fennhatóság alatt már nem volt más választás, Ziah pasa felhívására a szultán szolgálatába lépett. A szerbiai Szarajevóban és a szíriai Damaszkuszban szolgált, a gyűlölt cár és császár ellenében. Tempora mutantur, az egykori ellenség adott menedéket a bujdosóknak. Grósz Lajos mindössze húszéves, amikor ilyen „prius-szal” amnesztiát kap a bécsi udvartól. Ő csempészte Mazzini leveleit Magyarországra, s bár ezt bebizonyítani nem tudták, fél évig volt fogságban. A nagyváradi Grósz-família egyre növekvő tekintélye révén a rebellis orvos 1852 végén végképp visszatérhetett a császárváros híres egyetemére. A Habsburg-hatalom katonailag győzött, de erkölcsileg vereséget szenvedett, elég csak Haynau londoni „fogadtatására” hivatkoznunk. Hamar felismerték ezt Bécsben, ám itthon is, az előbb-utóbb időszerűvé váló kiegyezés kényszerét, anélkül, hogy az emigrációban élő Kossuth szelleméhez hűtlenek lettek volna.

Grósz Lajosnak most már Skoda, Hebra és Rokitsansky előtt kellett az elődeihez méltónak bizonyulnia. Sikerült is, mert 1855 decemberében „orvosi, sebésztudori, szülészeti s szemésmesteri oklevelet nyert” – a nagyváradiak nem csekély öröme. Hiába volt azonban minden manuális szakmából oklevele, ez a herkulesi termetű fiatalember szakított a családi hagyományokkal, s nekivágott az elhanyagolt hazai közegészségügy irdatlan rengetegének. Ő volt az, aki Bihar megye főorvosaként (ezt az állást 1857 és 1868 között töltötte be) az 1863-ban újraindult Magyar Orvosok és Természetvizsgálók IX. Vándorgyűlésén, Pesten ’Az államorvostannak fontosságáról’ értekezett. Oly meggyőzően, hogy még ugyanezen esztendőben megjelentették az ’Orvosi rendőrség’ című könyvét. A könyv tartalma távolról sem „rendőri”, hanem az 220 oldalon a hazai higiéné törvényes tervezete, s ez képezte az 1876-os XIV. számú közegészségügyi törvénycikk-gyűjtemény alapját.

Grósz Lajosra a Balassa-kör már 1863-ban felfigyelt. Korányi Frigyes pohárköszöntőjéből tudjuk, hogy az alkotmányos élet beálltával Balassa vezetése alatt megindultak a mozgalmak a közegészségügyi tanács létrehozására. „Midőn... szóba jött, hogy nincs a tanácsnak jegyzője, azt mondta Balassa: ismerek egy igen jóra való embert: nem lakik itt, de fel kell hozni: Csátary Lajos.” Közben harcos ifjúságára emlékezve felvette a Csátary nevet, a Grósz ugyanis a szemészeknek volt „lefoglalva”. A Közegészségügyi Tanács megalakulásának évében (1868) tehát felkerült a fővárosba, ahol, miként Nagyváradon, a jogi akadémián is előadta az „orvosi rendészet”-et. 1870-ben a magyar kir. államvasutak főorvosává nevezték ki, a közlekedési egészségügy területén úttörő érdemeket szerzett, ő szervezte meg szülővárosában az első bábaiskolát. Indítványára állították fel kontinensünkön másodikként a közegészségügyi tanszéket, melynek élére Markusovszky a zseniális Fodor Józsefet szemelte ki, a szerény indítvány nagyszerű következményeit talán szükségtelen taglalnunk.

Nincs abban semmi ellentmondás, hogy a Kossuthoz haláláig ragaszkodó Csátary Lajos egyike Biharban a Deák-párt megszervezőinek.

A Balassa-kör a nagy sebész halála után, „Markusovszky Társaság” néven fejtette ki áldásos ténykedését, s miként Grósz Emil is utal rá önéletrajzában, e társaság poétája volt Csátary Lajos. Nem szívesen polemizált, de az eléje dobott kesztyűt hamar felvette. Az ’Egyetértés’ című lapban pl. Schächter Miksa az orvosi kamarával kapcsolatban pont egyetnem-értését fejtette ki, azaz Schächter a kamara mellett, Csátary pedig a kamara ellen foglalt állást. Az „ősz vitéz” a következőkben összegezte véleményét: „Most, midőn az egészségügyi reform küszöbén állunk, midőn kilátások vannak arra, hogy az egészségügy államosítása folytán annak kezelői és intézői is megfelelőbb sorsban fognak részesülni, napoljuk el ezt a meddő kamaravitát és lássunk komolyabb dolgokhoz; ami pedig Schächter úrnak oktatását illeti, csak annyit jegyzek meg, hogy én hazám szabadságáért annak idején véremet ontottam és így legalább is annyi fogalmamnak kell arról lenni, mint Sch. úrnak, ki a kamarai szabadság mellett, csak tintát fogyaszt. Különben béke velünk.” Nincs adatunk rá, hogy a lovagias ellenfél megharagudott volna.

Az 1885. évi első Országos Orvosi és Közegészségügyi Congressuson a vasúti és hajózási egészségügy, a Millenniumi Közegészségi és Orvosügyi Kongresszuson pedig a fertőző betegségek elhárítása témakörének ő volt a felkért szakreferense.

Legismertebbek és legelismertebbek a vasúti egészségügy terén kifejtett ténykedései, a legkevésbé ismert viszont a poéta Csátary Lajos. A millenniumi időknek megvoltak az asztaltársaságai, e kompániának pedig a házi poétái. Például a történész Thallóczy társaságnak Réthy László, ismertebb nevén Löwy Árpád. No, trágárságban Csátary soha nem akart versenyre kelni páratlanul népszerű költőtársával, ám ezek a sete-suta strófák, olykor szándékoltan botló verslábak, hűen tükrözik a jeles orvostársaság fehérasztali hangulatát.

Híres volt annak idején a Szentkirályi utcában a „szérumülés”, amikor a kolozsvári belgyógyász, Purjesz tanár sehogysem tartotta meggyőzőnek az ifj. Bókay János lószérummal végzett diftéria-ellenes eredményeit.

„Jancsi fel s alá sétálva
Replikáz a kis Purjesznek,
És helyesen commentálja,
Mi hasznos a betegeknek”...

„Erre a dékán is kiáll,
Jó barátunk, Hőgyes Endre,
Csatázóknak békét kínál,
Utasítván őket rendre”...

Őszintén szólva az öreg poéta se nagyon hitt a szérumterápiában, ám:

„Nincsen többé kopasz fej!
Minden baj gyógyítható
Coccus, streptococcus ellen
Szamár-szérum jól ható”.

– állapítja meg összegzésül nem csekély malíciával, a társaság azonban jót mulatott a versezeten.

„Nagynevű Vilmosunk, hasmetszők királya”, akinek „Vénus hegye alatt sok dolga van itthon”, természetesen Tauffer Vilmos, a szenvedélyes utazó. Társa, Bókay Árpád északra is elkísérte, ahol:

„Eszkimó királynét meg kell operálni,
A ki ezt fényesen meg fogja hálálni,
Vilmosunknak híre ide is eljutott,
Az eszkimó gárda ő elébe futott. –
Fényesen sikerült az operáció
Követte ezt hamar a nagy donáció,
Két eleven czethal, három jeges medve,
S kurta fenyőnek gyantás szagos nedve,
S a miért Árpádunk ügyesen assistált,
Jutalmul lakásában eszkimó nőt talált...”.

Pohárköszöntőt írt Korányi Frigyes üdvözlésére:

„Frigyes barátunkra ismét süte a nap
És ha doktor helyett lett volna ő kispap,
Ma már pápa lenne, székelne Rómában,
Encyclicát írva az ős Vatikánban”.

Tollát „el nem kerülhette” a hazalátogató Duka Tivadar sem.

„Szombatok dicsősége
Ma este gyarapodik,
Mídön jeles hazánkfia
Körében tartózkodik...”.

Szívesen verselt francia nyelven is, ám azoknak csekélyebb a kortörténeti érdekességük.

Egyik tósztból egyértelműen kitűnik: Korányi Frigyes volt a legrégebbi és legjobban értő barátja. Aki „már mint fiatal ember, hírét hallotta egy igen jeles tanulónak, ez Csatáry Lajos volt. Azután, úgy hiszi 1849-ben találkoztak, mint kiszolgált honvédek. Mikor aztán Bécsbe került, mint operateur, meghívták egy vacsorára azzal, hogy ott egy kitűnő zongorázó lesz: ezt is Csatáry Lajosnak hívták. Később hallotta, hogy a török császárnak van egy híres alattvalója: ezt is Csatáry Lajosnak hívták.” Így nyilatkozott Korányi a pohárköszöntőben, aki azután cserébe megkapta: „Friderice, morituri te salutant!”

Humorért egyikük sem ment a szomszédba. Talán a fentiekből kitetszik, mily önfeledten tudtak tréfálgozni ezek a komoly orvostanárok, s ezáltal mennyivel közelebb kerülnek hozzánk. Csatáry versei 1902-ben a 'Vegyes művek' végéhez csatolva kötetben is megjelentek. A orvosok nem kis öröme, akik ezen felbátorodván, elkezdtek szerkeszteni a könyvatos 'Medikus Album'-ot, ezt a cseppet sem finomkodó orvosi humorgyűjteményt, amely a klasszikus hazai kabaré bölcsőjében született, Budapesten.